

Ante PITEŠA

KAROLINŠKI MAČ S NATPISOM IZ ZADVARJA
(ŽEŽEVICA DONJA)

EPÉE CAROLINGIENNE AVEC INSCRIPTION PROVENANT DE ZADVARJE
(ŽEŽEVICA DONJA)

UDK: 904 (497.5 Zadvarje) "08" : 623.444

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10. 7. 2001.

Odobreno: 30. 9. 2001.

Ante Piteša

HR, 21000 SPLIT

Arheološki muzej

Zrinsko-Frankopanska 25

Nakon konzervatorske obradbe karolinškoga mača tipa K iz Zadvarja, na nakrsnici mača uočen je natpis s osobnim imenom vlasnika, urezan na srebrnoj tauširanoj podlozi, kao i vitičasti uresi s trolistima i sidrastim križevima. Uz već poznate mačeve s radioničkom signaturom ULFBREHT, ovo je jedini primjerak mača s imenom vlasnika pronađen u Hrvatskoj. Mač je datiran u početak 9. st. s najbližim analogijama na području Irske i Norveške, gdje su nakrsnice na mačevima, također, urešene tauširanim viticama i imenima vlasnika.

Mač iz Zadvarja¹ odavno je poznat i u stručnoj literaturi o karolinškom oružju više puta objavljivan nalaz.² Pa, ipak, jedan važan detalj izmicao je oku stručnjaka i tek prigodom posljednje konzervatorske obradbe mača otkriven je tauširan natpis i ures na nakrsnici.³

* Crteže izradio Zoran Podrug, fotografije Tonći Seser.

¹ Mač je za AMS otkupljen zajedno s kopljem s krilcima 1896. i uveden je u Katalog H, inv. br. 3381, a vjerojatno potječe iz uništena ratničkoga groba. Dragocjeni su podaci (možda i za buduća istraživanja) u inventarnoj knjizi gdje je zabilježeno da su nalazi otkupljeni od nekoga Bajića iz zaseoka Poletnica u Žeževici Donjoj. (Poletnica pripada mjestu Zadvarje u omiškoj zagori.) Mač i koplje pronađeni su u blizini Bajića kuća, na oranici iznad potoka na kojoj se nalazi jedan stećak. Podatke donosi ZEKAN 1992, str. 136. Ekskurs.

² VINSKI 1977-78, str. 172, 173, bilj. 181, tab. XIV, 2; VINSKI 1981, str. 20, 49, bilj. 86, tab. VII-1, tab. XIII - I, str. 38 br. 10; VINSKI 1986, str. 67, 68, bilj. 21; VINSKI 1983-1984, str. 189; MILOŠEVIĆ 2000a, str. 131; MILOŠEVIĆ 2000b, str. 356, 357, 358.

³ O konzervatorskim radovima na maču detaljnije će biti napisano u radu Ive Donellija.

Nalaz natpisa na gornjoj plohi nakrsnice, mač iz Zadvarja svrstava u jedinstvene primjerke karolinških mačeva na području Hrvatske jer se, uz do sada poznate natpise radionica na sječivima, prvi put susrećemo s osobnim imenom vlasnika mača, što otvara i pitanje etničke pripadnosti nositelja.

Mač je u stručnoj literaturi bio samo sumarno opisan u okvirima širih pregleda o ranokarolinškom oružju, pa najprije donosimo detaljan opis i dimenzije (T. II, sl. 1).

Dimenzije: dužina cijeloga mača 95 cm, dužina sječiva 79,5 cm, balčak s nakrsnicom 15,5 cm, držak 10 cm; nakrsnica: dužina 12 cm, visina 6 mm, najveća širina (jer se zaobljeno sužava prema krajevima) 2 cm; jabučica: dužina 7,5 cm, visina srednjega režnja 4,1 cm, debljina (najveća) 2 cm; širina sječiva: uz balčak 5,5 cm, 3 cm prije samoga vrha mača.

Mač iz Zadvarja pripada skupini franačkih dvosjeklih mačeva - spata, tipa K prema Petersonovoj klasifikaciji. Kvalitetan je proizvod izrađen od čelika sa sačuvanim tragovima damasciranja na sječivu. Nekoliko centimetara ispod nakrsnice, na sječivu se vide tragovi damasciranja, kao valovito isprepletene linije poput crvotočine,⁴ kojima je najvjerojatnije bila izrađena radionička signatura, sada, na žalost, nečitljiva.⁵ Sječivo je nagriženo brojnim udubljenjima od korozije, a rub je iskrzan od uporabe. Na sredini sječiva, s obje strane je plitak žlijeb za otjecanje krvi.

Balčak mača dobro je sačuvan s izduženom, na krajevima zaobljenom nakrsnicom, drškom s jabučicom čija kruna ima pet režnjeva (T. I, sl. 1a, b). Jabučica balčaka odijeljena je jednim horizontalnim žlijebom od krune s pet režnjeva, koji su na vrhovima blago zaobljeni. Središnji režanj je najveći, dok su bočni sve manji. Režnjevi su međusobno podijeljeni s četiri dublja žlijeba, ispunjena djelomice sačuvanom tauširanom srebrnom žicom. Cijela jabučica balčaka bila je gusto tauširana tankom srebrnom žicom, iskovanom i poliranom u jednu plohu, mjestimice sačuvanu na bočnim stranama. Na nekim mjestima, naročito s donje strane jabučice, primjećuje se sitno nazubljena željezna podloga na koju se ukivala srebrna žica. Na donjoj strani jabučice vidljivi su ostaci srebrne plohe i okrugli tragovi dviju ukrasnih zakovica⁶ (T. I, sl. 2).

⁴ Tzv. Wurmbuntklinge; TOMIČIĆ 1985, str. 214.

⁵ Radioničke signature na sječivima obično su se izvodile tehnikom ecanja, nagrivanjem kiselinom, ali ima slučajeva, kao što je najvjerojatnije bio i na našem maču, gdje su se izrađivale tehnikom damasciranja. VINSKI 1966, str. 74.

⁶ Spomenuti ostaci tauširanja, kao i tragovi zakovica na jabučici, nisu bili vidljivi do posljednje konzervatorske obradbe, tako da ih Vinski u opisima mača ne spominje. VINSKI 1981, str. 49, bilj. 86; VINSKI 1986, str. 68, bilj. 21.

Na maču su najinteresantniji sačuvani dijelovi tauširane nakrsnice. Bočne strane urešene su motivom vijugave vitice s interferirajućim trolistima (T. I, sl. 1a, b). Ovaj motiv sredozemnoga podrijetla nije rijedak na nakrsnicama karolinških mačeva.⁷ Cijela nakrsnica bila je urešena gusto tauširanom, tankom srebrnom žicom, iskovanom u jednu plohu. Svi ornamenti bili su urezani oštrom alatkom na pripremljenoj podlozi. Na donjoj strani nakrsnice, gdje je sačuvana najveća tauširana ploha, na krajevima su ugravirana dva sidrasta križa - *crux ancorata* (T. I, sl. 3, T. II, sl. 2). Haste završavaju dvjema nasuprotno savijenim linijama, a na horizontalnim krakovima ovaj motiv je udvostručen. U bitci su ovi križevi bili okrenuti prema neprijatelju i osim kao znakovi pripadnosti kršćanskoj vjeri, sigurno su imali apotropejsko značenje za vlasnika mača.⁸ Na gornjoj strani nakrsnice, uz rukohvat, urezan je natpis s osobnim imenom vlasnika mača (T. I, sl. 4, T. II, sl. 3). Ime vlasnika mača uobičajeno se nalazilo na nakrsnici, dok se radionička signatura ispisivala na sječivu. Ovo je jedino, do sada, osobno ime pronađeno na nekom karolinškom maču u Hrvatskoj.⁹

Držak mača na sredini nakrsnice dijeli tauširanu plohu za natpis na dva dijela dužine 4,2 cm. Na lijevoj strani, gdje je bio ugraviran početak imena, ostalo je djelomice sačuvano samo drugo slovo imena A i rubni trokutić završetka haste trećega slova. Na desnoj strani sačuvana su slova ERT i djelomično elegantno savinuta hasta slova U. Ime je, dakle, završavalo na ERTUS. Visina sačuvanih slova je 1,2 - 1,3 cm, dok širina varira od 0,5 - 0,6 cm. Početno i završno slovo trebalo je biti manje jer se na krajevima nakrsnica

⁷ VINSKI 1981, str. 35, tab. XV. Usporedi ovaj motiv na maču najbližijem našem iz Ballinderry Crannog, Irska, tab. XV, 3, s radioničkom signaturom ULFBERHT; Kilmainham, Irska, tab. XV, 4; Gravak, Norveška, tab. XV, sl. 5; Gjersvik, Norveška, tab. XV, 6, također s radioničkom signaturom ULFBERHT. Najvjerojatnije je i mač iz Zadvarja na sječivu imao istu radioničku signaturu. Isti rad objavljen na njemačkome: VINSKI 1983, str. 479, sl. 7, 2, 3, 4, 5.

⁸ PRAUNSPERGER 1943, str. 36, h. Vjera u signirano oružje ili njegove tajne sile.

⁹ Treba ispraviti Miloševiću konstataciju, 2000a, str. 131, da je ovo jedino osobno ime na karolinškim mačevima "uopće na kojemu je zapisano ime njegova nositelja". Na nakrsnicama ovakvih mačeva u Europi poznata su osobna, franačka imena vlasnika pisana majuskulom, kao što su na maču iz Liepe, Njemačka, s osobnim imenom Hiltipreht, na maču iz Ballinderry Crannog, Irska, također s imenom Hiltipreht i radioničkom signaturom Ulfberht, Kilmainham u Irskoj s osobnim imenom Hartolfr i iz Norveške, Gravik s imenom Hliter. MENGHIN 1980, str. 252, 272, Liste 4 (Abb. 23) br. 3, 12, 14, 17; VINSKI 1981, str. 47, bilj. 62. Oba autora pozivaju se na, meni nedostupan, rad: MÜLLER-WILLE, Das Bootkammergrab von Haithabu, Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu, Bericht 8, 1976. Milošević, kao mač analogan ovom iz Zadvarja, navodi mač s lokaliteta Haithabau u pokrajini Schleswing-Holstein, MILOŠEVIĆ 2000a, str. 131. Ures na maču, osim sidrastih križeva, nema iste stilske karakteristike kao i mač iz Zadvarja. Na maču iz Haithabaua prevladava ornamentika kontinentalnoga životinjskog stila.

sužava. Na desnoj plohi bilo je pet slova, a dužina natpisnoga polja dopušta i pet (ili manje) slova na lijevoj plohi s početkom imena. Haste slova završavaju trokutastim zadebljanjima, kao kod slova A, koje na vrhu završava horizontalnom crticom ili dvostrukim ukrasnim crticama kao slova ERT. Grafijom se ističe slovo R. Okomita hasta u gornjemu dijelu završava kosom ukrasnom crticom, a na dnu roščićem od dvije crtice. Gornji dio slova polukružno je oblikovan, dok je umjesto kose crte koja se spaja s ovalom, ovdje koljenasto razlomljena linija koja se ne spaja s ovalom. Ovakva forma slova R nije uobičajena u ranosrednjovjekovnoj epigrafiji.¹⁰

Antroponim na maču iz Zadvarja svakako pripada germanskom etniku, najvjerojatnije franačkome, a dolazi u uobičajenoj latiniziranoj formi koja se tvori dodatkom nastavka US.¹¹ Tijekom cijeloga ranosrednjovjekovnog razdoblja, počevši od karolinškoga doba, početkom 9. st., a i kasnije, susrećemo se s ne baš zanemarivim brojem antroponima germanskoga, najčešće upravo franačkoga podrijetla, koji su ostali zabilježeni u našim ranosrednjovjekovnim dokumentima ili na epigrafičkim spomenicima u kamenu.

Ta imena nam govore o vezama hrvatske kneževine sa zapadnim, karolinškim (i postkarolinškim) kulturnim krugom, odakle posredstvom franačkih misionara sa središtem u Akvileji dolazi i glavni val kristijanizacije i tekovine zapadne civilizacije. Tako na prostoru hrvatske kneževine nastaje osobito miješanje kultura, zapadnokarolinške i Bizanta, čiji utjecaji zrače iz gradova na obali. S vjerovjesnicima dolaze i majstori-klesari, obrtnici, a zacijelo i pokoji ratnik u njihovoj pratnji.

Na ranokarolinškom pojasnom jezičcu iz druge polovine 8. st. iz Gornjih Vrbljana čitamo ime obrtnika-kovinara zapadnofranačkoga podrijetla: *Tetgis faber me fecit*.¹²

Krajem 8. st. na sarkofagu iz Galižane, kod Pule, zabilježeno je germansko ime majstora klesara *Garibertus magister*.¹³

Germanska bi mogla biti i imena klesara *Mundus* i *Badavitus*, uklesana na natpisu iznad pobočnih zapadnih vrata bazilike Sv. Ivana Krstitelja u Rabu.¹⁴

¹⁰ Na ranosrednjovjekovnim epigrafičkim spomenicima najslbližnju grafiju slova R nalazimo na natpisu iz kripe Sv. Petra u Rimu, koji donosi popis svetaca, a datiran je 757. - 767. godine. GRAY 1948, str. 47 br. 11, str. 53.

¹¹ Vidi primjere hrvatskih latiniziranih imena u srednjemu vijeku, kao što su npr. Boleslaus, Sellislaus, Radouanus, ali i imena vladara kao Trepimerus, Branimerus, kao i primjerke romanskih nastavaka za tvorbu hipokoristika. CESTARIĆ 1972, str. 124-127.

¹² VINSKI 1977-78, str. 146: "Zapadnofranačko vlastito ime, evidentirano kao Tetgisus u Galiji."

¹³ ŠONJE 1978, str. 169, sl. 49; RAPANIĆ 1987, str. 133.

¹⁴ RAPANIĆ 1987, str. 134.

Najbrojnije su, ipak, zastupljena imena misionara i crkvenih lica. Iz prve polovine 9. st. na kamenim gredama oltarne ograde iz crkve Sv. Marte u Bijaćima uklesano je ime *Gumpertus*. Jedanput se spominje kao đakon, a dva puta kao prezbiter.¹⁵ Na arhitravu oltarne ograde iz uništene crkve Sv. Mihovila u Ninu, datiranoj 879. - 892., uklesano je ime *Teudebertus abbas*. Teudebert je, najvjerojatnije, bio opat benediktinskoga samostana Sv. Ambroza u Ninu, koji je dao izraditi crkveni namještaj za crkvu Sv. Mihovila, sagrađenu dijelom na augusteumu.¹⁶

U srednjovjekovnim dokumentima posvjedočena su imena germanskoga podrijetla, povezana uz naše krajeve, kao *Gottschalk*, glasoviti benediktinac koji je polovinom 9. st. proveo neko vrijeme na dvoru kneza Trpimira,¹⁷ *Aldefred*, ninski biskup,¹⁸ zadarski opat Sv. Krševana *Odolbertus*, koji se spominje u oporuci zadarskoga priora Andrije iz 918.¹⁹ *Madelbertus*, biskup i papin legat, predsjedavao je na II. crkvenom saboru u Splitu 928.²⁰ Akvilejski patrijarh Walpert godine 886/87., mimo svojih ovlasti, potvrđuje za splitskoga nadbiskupa Teodozija.²¹ *Anffredus* je prezbiter i notar u Zadru.²² U jednom dokumentu iz 1078. u Zadru se spominje *Maifredo aduocato*.²³ Kao opat samostana Sv. Stjepana u Splitu spominje se oko 1070. *Gisilbertus*,²⁴ a isto tako u dokumentu iz 1083.²⁵

Vulfa, svećenika došljaka, germanskoga, njemačkoga podrijetla, kao poticatelja šizme u Dalmaciji, oko 1062. spominje Toma Arhidakon.²⁶ Toma navodi i njegov nadimak (agnomen) *Golfangus*.²⁷

Za identifikaciju antroponima na karolinškome maču iz Zadvarja treba se ograničiti na germanska dvočlana imena koja završavaju na *-bert* ili *-pert*, kao što su: *Adalbert*, *Albert*, *Aubert*, *Angilbert*, *Aripert*, *Audibert*, *Audabert*, *Cuthbert*,

¹⁵ DELONGA 1996, str. 44-46.

¹⁶ DELONGA 1996, str. 207.

¹⁷ KATIĆ 1934.

¹⁸ Dokument iz 892. god. Cod. dipl. I., str. 27.

¹⁹ Cod. dipl. I., str. 27.

²⁰ Cod. dipl. I., str. 37.

²¹ Cod. dipl. I., str. 20.

²² *Anffredus presbiter scripsi et roborani*, u dokumentu iz 1034. godine u Zadru, Cod. dipl. I., str. 69. Drugi put u dokumentu iz 1036. Dolazi kao *Anffredus sacerdos et notarius scripsi et roborani*, Cod. dipl. I., str. 71.

²³ Cod. dipl. I., str. 169.

²⁴ *Abbate Gisilberto*, Cod. dipl. I., str. 123.

²⁵ *Gisilberto, abbate di Spalato di san Stefano*, Cod. dipl. I., str. 181.

²⁶ TOMA ARHIDAKON 1977, str. 50-53.

²⁷ G je romanski refleks germanskog W, pa bi pravi nadimak glasio Wolfgang. SKOK 1928-29, str. 147.

Cunincpert, Childebert, Gisibert, Gumpert, Gilbert, Gerbert, Gilabert, Goubert, Egbert, Ethelbert, Fulbert, Hubert, Humbert, Heribert, Liutpert, Sigisbert, Robert, Rupert, Nordbert, Odolbert, Teudebert. Većina nabrojanih imena franačkoga su podrijetla, a česta su i kod Langobarda. Ako je ispravno identificirano drugo slovo imena -A-, krug se može suziti na nekoliko imena kao što su: *Dagobert, Haribert, Walpert, Lambert, Garibert, Madalbert.*

Sudeći prema veličini tauširane plohe predviđene za natpis, osobno ime na maču moglo je imati deset ili manje slova, po pet s jedne i s druge strane drška mača, a uzmemo li u obzir i mogućnost ligatura u prvome dijelu natpisa, moglo je imati i više od pet slova, tako da su sva nabrojena (i nenabrojena) imena, koja sadrže drugo slovo A, mogla biti urezana na nakrsnici mača.

Na europskom prostoru evidentirano je 25 spatata tipa K.²⁸ Od toga broja najviše ih je pronađeno u Norveškoj, 13 primjeraka, ali ni jedan, prema Vinskome, nije stariji od početka 10. st., kada se mačevi ovoga tipa proizvode, po karolinškim uzorima, u lokalnim vikinškim radionicama.²⁹ Poslije Norveške najveća koncentracija spatata tipa K, osam primjeraka, pronađena je na području hrvatske kneževine, na matičnome području, u dalmatinskom zaleđu, u okolici Knina i uz gornje tokove Krke i Cetine, te jedan primjerak na neretvanskom području i dva na području Zahumljana, što su ujedno i najistočniji nalazi na rubnome području karolinških utjecaja.³⁰

²⁸ MENGHIN 1980, str. 252, str. 253 - karta rasprostranjenosti nalaza.

²⁹ VINSKI 1955, str. 53, bilj. 124. Poznato je nekoliko carskih odredaba koje se odnose na zabranu izvoza oružja izvan franačkoga teritorija. Tako se kapitularom iz Thionville 805. zabranjuje trgovina oružjem sa Slavenima i Avarima. Ta zabrana se nije odnosila na Hrvate koji kao franački vazali i federati ratuju protiv Avara, a sudjeluju i u gašenju ustanka donjopanonskog kneza Ljudevita Posavskog, pa se čak i daruju oružjem. Kapitularima iz Bonna 811. zabranjuje se izvoz mačeva izvan granica franačke države, a 864., pod prijetnjom smrti, zabranjuje se izvoz oružja i konja Normanima. Promjenama političkih prilika mijenjale su se i odredbe o trgovini, pa se Raffelstattenskim ediktom o običajima iz 904. ukidaju restrikcije na izvoz svih vrsta roba, pa i oružja, za istočnoslavenske zemlje. RUTTKAY 1982, str. 175, 176.

³⁰ Spatata tipa K pronađene su u Biskupiji-Crkvina, tri primjerka iz grobova 1, 6 i 8. Jedna spatata sa sedam reznjeva na kruni balčaka pronađena je u Kninskome polju. (Prije se kao lokalitet navodio Orlići, ali M. Zekan je pregledom dokumentacije utvrdio da potječe iz Kninskoga polja.) Po jedan primjerak pronađen je u Koljanima - Crkvina, Zadvarje (Žeževica Donja), Prozoru - Gornja Luka kod Otočca i Podsusedu kod Zagreba. S teritorija Neretvana, iz Mogorjela, potječe jedna spatata tipa K sa sedam reznjeva na kruni balčaka, a na teritoriju Zahumljana pronađena su dva mača ovoga tipa, i to u Podgradini - Rešetarica kod Livna i Stocu - Čairi, koji je i najistočniji nalaz. VINSKI 1981, str. 20 - popis mačeva i pripadajućih ilustracija; JELOVINA 1986, str. 7, 8, 15, 19, 21, 36; ZEKAN 1992, str. 131, 132, 134. Za nalaze s područja današnje Bosne i Hercegovine vidi: MILETIĆ 1963; ATANACKOVIĆ-SALČIĆ 1983, str. 25 - za Stolac - Čairi; ZEKAN 1994, s relevantnom literaturom za ovo područje, Katalog izložbe *Bosna i Hercegovina u doba Karolinga*, kraj VIII-početak X vijeka, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, februar-maj 2001.

Veća koncentracija nalaza mačeva je još u Irskoj, šest primjeraka, dok su karolinški mačevi tipa K rjeđi i raštrkani u Porajnju, na matičnome području franačke države, gdje su se i proizvodili u oružarskim radionicama. Često prikazivani u karolinškome sitnoslikarstvu, upravo kao “službeno oružje” franačkih ratnika, nisu tako učestali kao arheološki nalazi.³¹ Razlog tome nedostatku je što Franci još od ranoga 8. st., pod jakim uplivom kršćanstva, prestaju s običajem stavljanja mačeva i drugih priloga u grobove, dok se na rubnim područjima, s tek usvojenom kršćanskom vjerom, poganski običaj stavljanja priloga u grobove duže zadržao.³²

Najstariji primjerci karolinških mačeva tipa K su oni iz grobnih cjelina grobova 1 i 6 u Crkvini - Biskupija, popraćeni zlatnicima Konstantina V. Kopronima (741. - 775.) i sina mu i suvladara Lava IV. (760. - 775.), kovani u sirakuškoj kovnici (između 760. i 775.). Novci su se u funkciji obola stavljali u grobove ranokarolinškoga horizonta, a pretpostavlja se da potječu iz obiteljskoga blaga ranofeudalnoga vladarskog sloja. Oni su *terminus post quem* za datiranje grobnih cjelina, dok ih popratni prilozima (drvena vjedra, ostruge ranokarolinškoga tipa, dijelovi pojasnih garnitura) određuju u najraniji horizont grobova, označen u novijoj literaturi kao horizont Biskupija - Crkvina,³³ koji se datira prijelazom iz 8. u 9. stoljeće s trajanjem do polovine 9. st. Mač iz groba 1 u Crkvini, s radioničkom signaturom ULFBERHT, ujedno je najjužniji i najstariji datiran nalaz mača s ovom signaturom.³⁴ Mač iz groba 1 u Biskupiji - Crkvini pomaknuo je dataciju mačeva sa signaturom ULFBERHT od sredine 9. st., kako je bilo uvriježeno mišljenje u arheološkoj literaturi, u vrijeme neposredno prije 9. st., s trajanjem do 11. st.³⁵

³¹ Za prikaze mačeva na karolinškim minijaturama vidi: MILOŠEVIĆ 2000a, str. 128-130.

³² VINSKI 1981, str. 18.

³³ VINSKI 1981, str. 20, 22; MENGHIN 1983, str. 89. Tipološka i kronološka tabela spata 8. i 9. st.; MILOŠEVIĆ 2000a, str. 119. Mačeve ovoga tipa kasnije datira jedino ARALICA 1998, str. 262, 266, u prvu pol. 10. st., bez dovoljno arheoloških argumenata. MENGHIN 1980, str. 260, analogne mačeve iz Irske datira u prvu pol. 9. st., a na minijaturi iz Stuttgartsckoga psaltira, datiranog 820., u prizoru borbe Davida i Golijata, prikazan je mač tipa K. MENGHIN 1983, str. 266 Abb. 33.

³⁴ Kako smo spomenuli, na sječivu mača iz Zadvarja primjećuju se tragovi damasciranoga nečitka natpisa, pa pretpostavljamo da se i na njemu nalazila radionička signatura ULFBERHT. Osim signature ULFBERHT poznate su i druge radioničke signature kao LEOFRIL koje pripadaju najstarijim porajnskim radionicama, INGELRED s varijacijom INGLERII, karakteristične za 10. i 11. st., ATALBALD, GICELIN koja je najmlađa i pojavljuje se na mačevima 13. st.; RUTTKAY 1978, str. 63; RUTTKAY 1976, str. 280-284.

³⁵ VINSKI 1966, str. 76, 78.

Istom, ranom horizontu početka 9. st., treba pripisati i mačeve iz groba 8 u Crkvini - Biskupiji, iz Koljana - Crkvina i Zadvarja, koji su se prije datirali oko i poslije sredine 9. st.³⁶ Kao element za kasniju dataciju uzimana je duža nakrsnica mača, dok u novijoj literaturi nije ukazano da dužina nakrsnice ne mora biti presudan element za kasnije kronološko određenje mačeva ovoga tipa.³⁷ Ovom horizontu, nadalje, treba pridodati i mač iz Podsuseda, koji se datira u vrijeme franačkoga sukoba s Ljudevitom Posavskim, kao i mačeve iz Stoca, koji je datiran krajem 8. st., Mogorjela i Podgradine.³⁸

Nema se što novoga dodati glede središta u kojima su se proizvodili mačevi ovoga tipa. Kvalitetni damascirani mačevi, ukrašeni tauširanjem, platiniranjem i pozlatom, proizvodili su se od druge polovine 8. st. u oružarskim radionicama Porajnja i južne Njemačke, i nakon 800. godine šire se diljem Europe. U hrvatsku kneževinu dospjeli su kao import trgovačkim putem preko gornjeg Dunava, alpskim prijevojima u Furlansku marku i preko Istre do dalmatinskoga zaleđa.³⁹ Uz misionare u hrvatske krajeve dolaze trgovci i putujući majstori oružari jer je potražnja za ovom robom, zacijelo, bila velika. Manje kvalitetni primjerci oružja mogli su se izrađivati i u lokalnim radionicama. Može se pretpostaviti da su neki mačevi dospjeli i kao pokloni vladajućem sloju u hrvatskoj kneževini.⁴⁰ U slučaju mača iz Zadvarja s urezanim osobnim imenom vlasnika, germanskoga podrijetla, možemo pomišljati i na neke druge mogućnosti, jer teško bi neki ratnik darovao oružje sa signiranim svojim osobnim imenom ili ga prodao i lišio se zaštite u dalekim i nesigurnim krajevima. Pretpostavljamo stoga da su mač i koplje pripadali franačkom ratniku koji je, možda, u pratnji misionara prolazio ovim vrletnim krajem gdje ga je zatekla smrt. A možda je nakon nekoga ratnoga pohoda ostao u hrvatskoj vojsci ili iz nekog razloga prebjegao iz franačke vojske i ostao u hrvatskoj kneževini.⁴¹ U sličnom smislu azil je na dvoru kneza Trpimira pronašao Gottschalk, poznati teolog i propovjednik, kojega su crkveni krugovi osudili zbog širenja nauka o predestinaciji. Navedenim mogućnostima ne iscrpljuju se sve interpretacije, pa i da je mač imao više vlasnika, odnosno da je ratni plijen iz nekog okršaja; ali, nositelj mača s urezanim germanskim imenom i njegova sudbina koja ga je dovela do Zadvarja, ostaju i nadalje zagonetka.

³⁶ Da mač iz Zadvarja pripada ranokarolinškome horizontu potvrđuje i koplje s krilcima iz iste grobne cjeline. Koplje na tuljcu ima brazdaste ukrase karakteristične za proizvode oružarskih radionica u pokrajini Švapskoj oko godine 800. TOMIČIĆ 1985, str. 225, 226.

³⁷ Vidi VINSKI 1981, str. 20; MILOŠEVIĆ 2000, str. 130.

³⁸ TOMIČIĆ 2000, str. 160; ZEKAN 1994, 1981; MILOŠEVIĆ 2000a, str. 56.

³⁹ VINSKI 1983-84, str. 195, 196.

⁴⁰ VINSKI 1981, str. 37.

⁴¹ Poznati su slučajevi prebjega ili vojnih dezertera iz franačke vojske koji su utočište našli u velikomoravskoj državi, kao što se poimence spominju Albgis, Gundacar, Engilschalch, Isaurich. RUTTKAY 1982, str. 171.

LITERATURA

ARALICA 1998

T. Aralica, Mačevi u Tomislavovo doba, u Zborniku radova Prvi hrvatski kralj Tomislav, Zagreb

ATANACKOVIĆ-SALČIĆ 1983

V. Atanacković-Salčić, Fränkische Waffenfunde in der Herzegowina, Balcanoslavica 10, Beograd, Bosna i Hercegovina u doba Karolinga, kraj VIII - početak X vijeka, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, februar-maj 2001.

Cod. dipl. I, 1967

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Sakupili i obradili I. Stipišić i M. Šamšalović, Zagreb

DELONGA 1996

V. Delonga, Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split

GRAY 1948

N. Gray, The paleography of Latin inscriptions in eighth, ninth and tenth centuries in Italy, Papers of the British School at Rome, volume XVI (new series, volume III)

JELOVINA 1986

D. Jelovina, Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, Split

JAKIĆ-CESTARIĆ 1972

V. Jakić-Cestarić, Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 19, Zadar

KATIĆ 1934

L. Katić, Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira, Bogoslovska smotra 20/1934, 4

MENGHIN 1980

W. Menghin, Neue Inschriftenschwerter aus Süddeutschland und die Chronologie karolingischer Späthen auf dem Kontinent, Erlanger Forschungen

MENGHIN 1983

W. Menghin, Das Schwert im Frühen Mittelalter, Stuttgart

MILETIĆ 1963

N. Miletić, Nakit i oružje IX-X veka u nekropolama Bosne i Hercegovine, Glasnik Zemaljskog muzeja n. s. A, XVIII

MILOŠEVIĆ 2000a

A. Milošević, Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza, Hrvati i Karolinzi, dio prvi, Rasprave i vrela, Split

MILOŠEVIĆ 2000b

A. Milošević, Žeževica, Poletnica, Hrvati i Karolinzi, dio drugi, Katalog, Split

PRAUSPERGER 1943

M. Prausperger, Oružje starih Hrvata, Matica hrvatska, Zagreb

RAPANIĆ 1987

Ž. Rapanić, Predromaničko doba u Dalmaciji, Split

RUTTKAY 1976

A. Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), Slovenská archeológia, ročník XXIV, číslo 2

RUTTKAY 1978

A. Ruttkay, Umenie kované v Zbraniach, Ars Slovaca Antiqua

RUTTKAY 1982

A. Ruttkay, The organization of troops, warfare and arms in the period of the Great Moravian State, Slovenská archeológia 1, XXX

SKOK 1928-29

P. Skok, Iz mojega "Glossariuma mediae et infimae latinitatis regni Chroatiae", Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L, Split

ŠONJE 1978

A. Šonje, Starokršćanski sarkofazi u Istri, Rad JAZU 381, Zagreb

TOMA ARHIDAKON 1977

Toma arhidakon, Kronika, Split

TOMIČIĆ 1985

Ž. Tomičić, Prilog istraživanju karolinškog oružja u Međimurju i Varaždinskoj regiji, Starohrvatska prosvjeta, serija III - sv. 14, Split

TOMIČIĆ 2000

Ž. Tomičić, Arheološka slika ranog srednjeg vijeka na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save, Hrvati i Karolinzi, dio prvi, Rasprave i vrela

VINSKI 1955

Z. Vinski, Osvrt na mačeve ranog srednjeg vijeka u našim krajevima, Vesnik 2, Vojni muzej Jugoslavenske narodne armije, Beograd

VINSKI 1966

Z. Vinski, O primjeni rendgenskog snimanja pri istraživanju ranosrednjovjekovnih mačeva, Vesnik, Vojni muzej Beograd, br. 11-12

VINSKI 1977-78

Z. Vinski, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija - sv. X-XI, Zagreb

VINSKI 1981

Z. Vinski, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, Starohrvatska prosvjeta, serija III - sv. 11, Split

VINSKI 1983

Z. Vinski, Zu karolingischen Schwertfunden aus Jugoslawien, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz

VINSKI 1983-1984

Z. Vinski, Ponovo o karolinškim mačevima u Jugoslaviji, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija - sv. XVI-XVII, Zagreb

VINSKI 1986

Z. Vinski, Marginalia uz izbor karolinškog oružja u jugoistočnoj Evropi, Starohrvatska prosvjeta, serija III - sv. 15, Split

ZEKAN 1992

M. Zekan, K novoj atribuciji nalazišta mačeva karolinškog obilježja iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini, Izdanja HAD-a, sv. 15, god. 1990, Zagreb

ZEKAN 1994

M. Zekan, Karolinški i poslijekarolinški nalazi iz Bosne i Hercegovine, Livanjski kraj u povijesti, Split-Livno

EPÉE CAROLINGIENNE AVEC INSCRIPTION PROVENANT DE ZADVARJE
(ŽEŽEVICA DONJA)

(R é s u m é)

Après analyse de conservation d'une épée carolingienne de type K provenant de Zadvarje, sur la croisée de l'épée on a remarqué une inscription niellée avec le nom du propriétaire, et des ornements tressés à triples feuilles et des croix en forme d'ancre. Outre les épées déjà connues avec signature d'atelier ULFBREHT, c'est le seul exemplaire d'une épée avec nom du propriétaire découverte en Croatie. L'épée est datée du début du IXe s. Elle trouve ses plus proches analogies en Norvège et Irlande, où les croisées des épées sont également ornées de tresses incrustées au nom du propriétaire.

Traduction: Gérard Denegri